

İslâm Düşüncesinin 20. Asırda
Yeniden yapılanması

ve

BEDİÜZZAMAN

SAİD NURSÎ

MİLLETLERARASI SEMPOZYUM

Yeni Asya Yayınları

Editör:

Mehmed Paksu

Tercüme :

Arapça

İhsan Kasım es-Sâlihî

Kenan Demirtaş

Doç. Dr. Ahmed Akgündüz

İhsan Atasoy

İngilizce

Ümit Şimşek

Almanca

Rüstem Ülker

Kapak :

YAY Grafik

Dizgi :

Yeni Asya Yayınları A.Ş.

551 32 25

Baskı, Cilt :

Nesil Matbaacılık A.Ş.

551 32 27

İstanbul 1992

ISBN 975-408-194-8

©

Bu eserin yayın hakkı Yeni Asya Yayınları A.Ş.'ye aittir.
Yeni Asya Yayınları'ndan önceden izin alınmaksızın
başkası tarafından yayınlanamaz,
kısmen dahi olsa iktibas edilemez.

Yeni Asya Yayınları

Sanayi Cad. Selvi Sok. No: 5

Yenibosna / İSTANBUL

551 32 25-26-27

SAFA MÜRSEL

(Araştırmacı - Yazar)

Denizli'nin Tavas ilçesinde 1949 yılında dünyaya geldi. İlk ve orta öğrenimini Tavas'ta yaptı. Denizli Lisesini bitirdikten sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesine girdi. Üniversiteden 1973 tarihinde mezun oldu. Mezuniyet sonrasında lisans ve lisansüstü çalışmalar yaptı. 1975'de avukat oldu.

Halen serbest avukatlık yapan Safa Mürsel günlük gazete ve bazı dergilerde birçok makale yazdı. *Bediüzzaman Said Nursî ve Devlet Felsefesi*, *Siyasi Düşünce Tarihi Işığında Bediüzzaman Said Nursî*, *Laikliğin Neresindeyiz?* ve TCK 163. Maddesi ile ilgili müstakil eserleri yanında eğitim, kültür ve siyasi konularda müşterek imza ile yayınlanmış eserleri bulunuyor.

SİSTEMLER VE BLOKLARARASI MÜNASEBETLERDE BEDIÜZZAMAN SAİD NURSÎ'NİN TAVRI

Bediüzzaman, milletlerarası münasebetleri insanlığın ortak değerlerine dayalı ölçülere bağlamıştır. Bu ortak değerlerin başında din gelir. Öncelikle aynı dine mensup milletlerin kendi aralarında bir bütünlük ve dayanışma içinde olmasını gerekli görmüştür. Dinlerin farklı olmasından dahi istifade edilebileceğini ifade etmiştir.

Bu tebliğin başlığını, "Bediüzzaman'ın dış politika ve diplomasiye ilişkin görüşleri" şeklinde koymak da düşünülebilirdi. Fakat onun uluslararası ilişkilere ait görüşlerini günlük dış politika hâdiseleri ve diplomasi münasebetleri çerçevesinde ele almak yeterli bir yaklaşım olmaz. Çünkü onun meselelere yaklaşım tarzı tatbikata yön gösterici olma sınırlarını aşar mahiyettedir. O her hâdiseyi inanç manzumesi içinde bir fikir temeline oturtmayı esas almıştır.

Bir konunun âyet ve hadis hükümlerine ne derece uygun olduğu veya olmadığı hususu onun hareket noktasıdır. Bu noktadaki yorumları, tatbikata da yol gösteren bir genişlik ve zenginliğe sahiptir. Onun içindir ki, tebliğin başlığını daha genel kavramları seçerek belirledik. Böylece çağdaş bir İslâm âlimi olarak Bediüzzaman'ın sistemlere ve bloklararası münasebetlere yaklaşımını, tatbikat kadar teo-

risiyle birlikte ortaya koyma imkânını bulduğumuz inancındayız. Kısaca söylemek gerekirse, Bediüzzaman günlük hâdiselere tavır koyma özelliği yanında uluslararası ilişkilere esas olabilecek kalıcı değer ölçüleri, belirleyici özelliği ile ele alınmalıdır. Tebliğde bu anlayışı esas aldık.

Onun uluslararası ilişkiler hakkındaki görüşleri, dünyanın yoğun ve köklü değişimler yaşadığı bir döneme rastlar. Zira, o I. Dünya Harbi ile birlikte Osmanlı Devletinin çözüldüğünü ve çöküşünü hem gördü, hem de yaşadı. Bu sırada komünist ihtilale şahit oldu. Hangi anlayış ve esaslara dayanması gerektiği ikazlarını yaptığı Cumhuriyet Türkiye'sinin kuruluşunu gördü. II. Dünya Harbini ve onu takip eden yıllarda Türkiye'nin çok partili hayata geçişini müşahade etti. Komünizmin iflasını ve çöküşünü görmedi. Çünkü, komünizmin resmen çöküş tarihi olan 1990'dan otuz sene evvel vefat etmişti. Fakat, Rusya'nın komünist sistemle uzun süre yaşayamayacağını, komünizmin çökmeye mahkum olduğunu, sistemin çöküşünden kırk-elli yıl önce net ifadelerle ortaya koymuştu. İnançsızlığı esas alan bu sistemin sadece ekonomik maksatlı bir doktrin olmadığını çok iyi gören bir değerlendirme ile Rusya'nın dinsiz kalamayacağını,¹ dine dönmek zorunda olduğunu çok net ifade etti. Komünizmin baskısı altına düşmüş Müslüman-Türk Kafkas toplumlarının, birgün bağımsızlıklarını mutlaka kazanacaklarını bundan elli sene evvel, sanki bugünleri görürcesine dile getirdi.²

Milletlerarası münasebetlerin çağımızdaki karakterini, "Devletler milletler muharebesi tabakat-ı beşer muharebesine terk-i mevki ediyor"³ ifadeleriyle ortaya koydu. Bu ifade, tarihî gerçeğin tesbiti idi. Zira, 19. asra kadar devletten devlete ve devletler arasında cereyan eden münasebetler, 20. asırdan itibaren, önce sınıf farklılıklarına, sonra farklı sistemlerin rekabetine ve mücadelesine dönüştü. Milletlerarası münasebetler, farklı dünya görüşüne mensup milletlerin bloklaşması şekline girdi. Bu münasebetler 20. asıra kadar devam etti.

Milletlerarası münasebetlerin tarih içindeki gelişme seyri, bu münasebetlerin hangi esaslara dayandırılabilirliği sorusunu önümüze getiriyor. Hangi sistemle ne ölçüde münasebet tesis edilecektir? Bunun cevabını Bediüzzaman'ın görüşlerinden bulmaya çalışmak tebliğimizin ana konusu olacaktır.

Milletlerarası münasebetlerin tasnifi

Bediüzzaman'ın milletlerarası münasebetleri insanlığın ortak değerlerine dayalı kıstaslara bağlamaya çalıştığı bir gerçektir. Bu ortak değerlerin başında din unsuru geliyor. Öncelikle aynı dine mensup milletlerin kendi aralarında bir bütünlük ve dayanışma içinde olmasını gerekli görmüştür. Hattâ dinler farklı dahi olsa, üzerinde mutabık buldukları kavramların sağladığı bir bütünleşme ve bilhassa dayanışma anlayışından istifade edilmesi gerektiğini savunmuştur. Özellikle semavi olması bakımından Hristiyanlığa mensup milletlerle İslâmiyete mensup milletlerin, inançsızlığa ve onun hâsil ettiği ahlâkî ve siyasi yozlaşmaya karşı birlikte hareket etmeleri gerektiği hususu onun bu konu ile ilgili görüşlerinde önemli bir hareket noktasıdır. Bu açıdan bakıldığında Bediüzzaman, sistemler ve bloklararası münasebetleri öncelikle ikiye ayırmaktadır: Bunlardan birisi, İslâm milletleri câmiasının kendi aralarındaki münasebetleridir. Diğeri ise, İslâm dünyasının diğeri inanç ve düşüncelere mensup milletlerle münasebetidir.

Müslüman olmayan çevrelerle yürütülecek münasebetleri de Bediüzzaman ikiye ayırmaktadır. Bu ayırimda da kıstas dindir. Buna göre, bir dine mensup ve inançlara saygılı ehl-i kitap milletlerle herhangi bir dinî inancı olmayan ve din kavramına düşman olanlar ayrımı yapmıştır.

I. Batı sisteminin tahlili

Bediüzzaman, İslâm dışı sistemlerle münasebetten bahsederken daha ziyade ve özellikle semavi bir din olan Hristiyan dünyasını kasdetmiştir. Hristiyanlık âlemini daha ziyade Batının temsil ettiği görüşündedir. Fakat onun bu görüşü Batının tamamen dindâr olduğunun kabulü mânâsına gelmiyordu. Zira, pozitivist ve rasyonalist özellikli felsefi akımlar ve bunun sonucu olan materyalist telakkilerin kaynağı yine Batı idi. Onun için, "yanlış anlaşılmasın, Avrupa ikidir" şeklinde bir ayrımı nazara vermek ihtiyacını duymuştur. Onun bu tasnifine göre, iki Batıdan, "birisi isevilik din-i hakikisinden aldığı feyz ile hayat-ı içtimaiye-i beşeriyeye nâfi sanatları ve adalet ve hak-

kaniyete hizmet eden fünunları takip eden Avrupa" dır.

Bediüzzaman'ın "ikinci Avrupa" dediği, dine ve mâneviyata yabancı, felsefe kültürüne dayalı Avrupadır. Gelişmiş maddi vasıtalarına rağmen ikinci Avrupa insanı mesut edememiştir. Bu sistemin yetiştirdiği, akı, kalbi mânen azap içinde ve bunalımda bocalayan bir insanın "aldatıcı bir ziynet ve servet içinde bulunmasına"⁴ rağmen, gerçekte mesut olamayacağı görüşü Bediüzzaman'a aittir. Akılcı felsefe kültürüne mensup bu Avrupanın bu haliyle hem insanı, hem de toplumları gerçek özelliklerden uzaklaştırdığı görüşündedir. Batı düşüncesinin bu özellikleriyle ile tesir ettiği her yerde çok menfi neticeler hasil ettiği günümüzün inkâr edilemez gerçeğidir.

Batının mânevî kontrolden uzak, sırf akılcı felsefi telkinleri ile menfaatçı ve hırs sahibi olarak yetiştirme anlayışı şahıslara münhasır zaafolar olarak kalmamış, dünya barışını tehdit eden boyutlara ulaşmıştır. I. Dünya Savaşını böyle bir telakkinin eseri olarak gören Bediüzzaman, bu harbin geçmiş bütün asırların kötülüğüne ve zulmüne denk gelecek bir vahşeti netice verdiğinden bahisle, "kurun-u ûlânın mecmûu vahşetini bu medeniyet bir defada kustu" demektedir.⁵

Batının rasyonalist felsefeye dayalı dünya görüşünün savaşlara kaynak oluşu kadar, daha değişik sonuçlarına dikkat çeken Bediüzzaman, bu medeniyeti daha geniş bir çerçevede tahlile tabi tutmuştur. Bu konudaki görüşlerini, Batı medeniyetini niye tenkitçi bir tutumla yaklaştığını soranlara cevap verirken dile getirmektedir:

"Medeniyet-i hâzıra-ı Garbiyye semavi kanun-u esasilere muhalif olarak hareket ettiği için seyyiatı hasenatına, hatalarını, zararları fâidelerine râcih geldi. Medeniyetteki maksud-u hakiki olan istirahat-ı umumiye ve saadet-i hayat-ı dünyeviye bozuldu. İktisat, kanaat yerine israf ve sefahet; sa'y ve hizmet yerine, tembellik ve istirahat meyli galebe çaldığından biçare beşeri hem gayet fakir, hem gayet tembel eyledi."⁶

Bediüzzaman'ın "medeniyet-i hâzıra" dediği, insanı insana, devleti devlete saldırtan Batı medeniyeti menfi olarak vasıflandırdığı beş esas üzerine kuruludur. Bu prensipler: nokta-ı istinad olarak kuvvettir. Menfaatin yegâne hedef alınmasıdır. Mücadele anlayışının hayata esas olmasıdır. Kitlelerin ortak noktasının ırkçılıkta aranmasıdır. İnsanın heves ve arzularının sınırsızca tatmin edilmesidir.⁷

İnsan ve toplumları meşrûluk, adalet ve ahlâk gibi kavramlardan uzaklaştırıp egoist ve saldırgan hale getiren bu prensipler, günümüz insanlığını gerçekten üstesinden gelemeyeceği maddi ve mânevî problemlerle karşı karşıya bırakmıştır.

Yukarıdaki esaslara dayalı olarak günümüz Batı sisteminin laik ve rasyonel düşünce tarzına dayanması, onu semavî dinlerin telkin ettiği iktisatlı, yardımlaşmaya ve dayanışmaya yer veren, hoşgörülü yaşama tarzından uzaklaştırmıştır. Bu uzaklaşmanın pratikteki sonuçları, insanları gerçekte emeklerinin karşılığı olmayan imkân ve servet elde etmeye sevk etmiştir. İnsanın istismarı ile yayılması sömürge politikaları buradan doğmuştur. Bu yoldan elde edilen gelir ve servetler aşırı tüketim ve israfa kullanılmıştır. Milletler ve toplumlar arasında sevgi ve saygıyı kaldırmakla kalmayıp refah ve gelir dağılım dengesini de kaldıran bu anlayış, Bediüzzaman'ın ifadesiyle gerçek bir medeniyetten beklenen, istirahat-ı umûmî ve saadet-i hayat-ı dünyeviyeyi bozmuştur.

Bozulan bu maddi ve mânevî dengelerin, ancak islâmın telkin ettiği inanç ve yaşama düşüncesi ile kurulabileceğine inanan Bediüzzaman, insan emeğinin önemine ve tüketimde israf etmemeyi emreden âyetleri delil göstermektedir. Bu prensiplere uyulması halinde toplumdaki farklılıkların ve insanlar arasındaki dengesizliğin giderilebileceğini söylemektedir.⁸

Kabul edilmelidir ki, Batı medeniyetinin dinin ve moral değerlerin kontrolünden uzak bir şekilde yetiştirdiği insan ve toplum modeli, problemlerini de beraberinde getirmiştir. İsrafa dayalı, kamçılanmış bir tüketim anlayışından kaynaklanan sosyal denge bozuklukları, ekolojik yapının bozulmasına, ağır çevre ve insan sağlığı problemlerine yol açmıştır. Bu sonuç, aslında felsefe kültürü ile şekillenen Batı insanının kontrol tanımayan hırs ve ihtirasının eseridir. Gücü, kuvveti elinde tutanın hâkim olması gereğine inanan bir anlayışın mahsulüdür.

Bediüzzaman bu sonucu gördüğü içindir ki, Batıyı değerlendirmede gerçekçi bazı kıstas ve sınırlar getirmiştir. Öncelikle Batıyı ikiye ayırma ihtiyacı duyması bundandır. Batıyı menfi yönleriyle kabul ve tasvibin mümkün olmadığını söylemektedir. Çünkü, ona göre,

“Medeniyet-i hâzıra beşerin yüzde seksenini meşakkate, şevkete atmıştır. Halbuki saadet odur ki, külle ya eksere saa-

det ola. Nev-i beşere rahmet olan Kur'ân ancak umumun, lâakal ekseriyetin saadetini tazammun eden bir medeniyeti kabul eder" ⁹

Batı sistemini bu açıdan tahlil eden Bediüzzaman, özellikle kapitalist dönemde azınlığın refahı sağlanırken insanda uyandırılan sınırsız ihtiyaç duygusu ile çoğunluğun tatminsiz bir ortamda bırakıldığı görüşündedir. Batının yaşama anlayışında,

"Sa'y masrafa kâfi gelmediğinden, hile ve harama sevk etmekle ahlâkın esasını şu noktadan ifsat etmiştir. Cemaate, nev'e verdiği servet ve haşmete bedel, ferdi, şahsı, fakir, ahlâksız etmiştir" ¹⁰ demektedir.

İnsanı, emeği ile karşılayamayacağı kadar ihtiyaçlarla başbaşa bırakan bu Batı dünya görüşü, insanı, haram, helal, meşru, gayr-ı meşru kaygısı duymadan, bu ihtiyaçlar için çırpınan çabalayan ağır bir hayat yükü altında bırakmıştır. Aslında insanın emeği karşılığı olan ve meşru yollardan ahlâkî sınırlar içinde ihtiyaçların karşılanabileceği bir hayat anlayışına ihtiyaç vardır.

Felsefeye dayanan Batı medeniyet anlayışı bu dengeyi kuramadığı ve insanlığı bu konuda daha da tahrik ettiği için toplum hayatı dengesizliklere, sınıf çatışmalarına, emek-sermaye düşmanlığına ve nihayet savaflara varan sarsıntılara maruz kalmıştır. Bu özelliği sebebiyledir ki, Bediüzzaman, Müslümanların, Batı sistemine soğuk baktıklarını, onu kabulde zorlandıklarını söylemektedir. Günahları ve menfilikleri iyilik ve güzelliklerine ağır basan bir medeniyetin kabulüne imkân yoktur. Bu görüşün iki dünya harbi ile insanlığı perişan ettiğini söylemektedir. Medeniyetin güzelliklerinin üstün geleceği, zemini pisliklerinden temizleyecek bir ortamın İslâmiyet sayesinde kurulacağı insanlığın genel bir barış ve refaha kavuşacağı inancındadır. ¹¹

Bütünleşme konusu

Telkin ettiği prensiplerle insanlığı harp, fakirlik ve ahlâk buhranı içine sürükleyen bir medeniyet anlayışının Müslümanlar tarafından kabulünün mümkün olmadığına işaret eden Bediüzzaman, iki sistemin temel tercihlerdeki köklü farklılığının, bu iki sistemin imtizacını

imkânsız kıldığı görüşündedir. Ona göre Roma felsefesi ile Yunan düşüncesi bile hâlen tam bütünleşmemiştir. Müşterek bir medeniyete mensup olmalarına ve Hıristiyanlığın çabalarına rağmen Roma felsefesi ile Yunan dehâsı su ve yağ gibi ayrı durmaya devam ederken, İslâmiyetin Batı sistemi ile bütünleşmesini Bediüzzaman mümkün görmemiştir.¹²

Osmanlı devletinin dağılma yıllarında bazı aydınların İslâm dünya görüşünü terk ederek Batı medeniyeti içinde yerimizi almamız yolundaki görüşlerine karşı Bediüzzaman, bunun niçin mümkün olmayacağını yukarıdaki gerekçe ile izah ediyordu. Fakat işaret edilmiştir ki, Bediüzzaman İslâm ve Batı medeniyetlerinin bütünleşmesindeki imkânsızlığı dile getirirken, iki medeniyetin birbirine karşı diyalog halinde olmasını mümkün görmüştür. Hele 20. asırda inkâr-ı Uluhiyet fikrinin ideolojik bir akım halinde komünizm tarafından siyasi ve kültürel yollardan yayılcı metodlarla dünyayı ve insanlığı tehdit ettiği bir ortamda, semavî dinlere mensup olanların diyalogunu gerekli ve hattâ zaruri karşıladı. Bu amacın gerçekleşmesi için Batı dünyası ile siyasi muhtevalı, güvenliği sağlamaya dönük bir diyalog ve işbirliğini savundu.

Bediüzzaman'a göre inkâr-ı Uluhiyet akımına karşı Batı dünyası ile dayanışma ve işbirliği ihtiyacı sadece İslâm ülkelerinden kaynaklanmıyor. İslâm dünyası ile işbirliğine Batı dünyası da aynı derecede muhtaçtır. Bu işbirliği ve diyalog ihtiyacı sadece ekonomik ve siyasi menfaatlerle ele alınmamalıdır. Belki ondan da önemlisi, imânî, mânevî ve ahlâkî sahadaki başboşluk, bu iki farklı medeniyet mensubunu yapıcı bir diyalog içinde olmaya daha ziyade mecbur ediyor. Batının İslâm birliğine niçin taraftar olması gerektiğini açıklarken, aynı zamanda iki sistemin gerekçesini şöyle izah ediyor

"Şimdi bu zamanda en büyük tehlike olan zındıka ve dinsizlik ve anarşilik ve maddiyunluğa karşı yalnız ve yalnız tek bir çare var. O da Kur'ân'ın hakikatlarına sarılmaktır. Yoksa koca Çin'i az zamanda komünistliğe çeviren müsibet-i beşeriye, siyasi, maddi kuvvetlerle susmaz. Yalnız onu susturan hakikat-ı Kur'âniyedir. Eskiden Hıristiyan devletleri bu İttihad-ı İslâma taraftar değildiler. Fakat şimdi komünistlik ve anarşistik çıktığı için, hem ABD, hem Avrupa devletleri Kur'ân'a ve İttihad-ı İslâm taraftar olmaya mecburdurlar."¹³

İslâm devletleri ile münasebetlerini münhasıran petrol teminine bağlayan bir anlayışın yeterli ve sağlıklı olmadığı artık kabul edilmiştir. Zira Batı, insanın fikrî, ahlâkî ve mânevî sağlık ve istikametinde, belki petrolden fazla muhtaçtır. Bu ihtiyacın karşılanabileceği fikri ve mânevî ortam İslâm'da mevcuttur.

Sosyal sistemi, aile yapısı, ferdin kişiliği çözülme ve yozlaşma halindeki Batı tipi toplumların gerçekten böyle bir fikir ve mânevî dinamizm kaynağına şiddetle ihtiyacı vardır. Bugün sosyal ve ekonomik sistemi en ileri kabul edilen ABD'de bile mânevî yetersizliğin toplumdaki çözülmeyi hazırladığı ve hızlandırdığı kolaylıkla görülüyor. Bu yetersizlikten kaynaklanan problemler için Bediüzzaman, Batının, özellikle İslâmiyetten faydalanması gereğine ısrarla dikkat çekmiştir. Bu ise sistem ve dünya görüşü arasında bir diyalogun konusu olacaktır. Tevhid inancının temelinde gerçekleştirilecek böyle bir diyalogu, Bediüzzaman Müslümanlar açısından Batı sistemi ile kayıtsız şartsız bir bütünleşme mânâsına kabul edilmemiştir.

Dinler arasında bir bütünleşme sözkonusu olacaksa bu ihtiyacı öncelikle Hıristiyanlığın duyması beklenebilir. Şu ifadeler bu konuda yeterli fikir verebilecek mahiyettedir:

"Nasraniyet ya intifa veya istifa edip İslâmiyete karşı terk-i silâh edecektir. Nasraniyet birkaç defa yırtıldı, protestanlığa geldi. Protestanlık da yırtıldı. Tevhide yaklaştı. Tekrar yırtılmaya hazırlanıyor. Ya intifa bulup sönecek veya hakiki Nasraniyetin esasını câmi olan hakikat-ı İslâmiyeyi karşısında görecekte teslim olacaktır. İşte, su sırr-ı azime Hz. Peygamber (a.s.m.) işaret etmiştir ki, 'Hz. İsa nazil olup gelecek ümmetinden olacak, şeriatıyla amel edecektir.'¹⁴ İslâmiyetle dayanışma ve bütünleşme ihtiyacını duyması gerekenin Batı Hıristiyan dünyası olduğunu başka bir ifadesinde şöyle nazara veriyor:

"İstikbalin kıtalarında hakikî ve mânevî hâkim olacak ve beşerî dünyevî, uhrevî saadete sevkedecek yalnız İslâmiyettir. Ve İslâmiyete inkılâp etmiş ve hurafattan sıyrılacak İsevilerin hakikî dinidir ki, Kur'ân'a tabi olur, ittifak eder."

Özetlemek gerekirse, İslâmî kimliğin terki ile Batı içinde bütünleşmek mümkün değildir. Fakat her iki sistem mensuplarının kendi

kimliklerini muhafaza ile belli ölçüde diyalog halinde olmaları mümkündür. Bunun gerekçesi de inkâr-ı Uluhiyet cereyanlarına karşı işbirliği ihtiyacıdır. Bunun gerektirdiği münasebetlerden kaçınılmamasını savunmuştur. Bediüzzaman, hadis ifadelerinden getirdiği delillerle tevhid inancını yayma yolunda Hıristiyan dünyasının İslâm inanç telâkkisinin benimseyeceğini söylemekte, bu yüzden diyalog kapısının açık tutulması gereği üzerinde durmaktadır.¹⁵

II. Marksist sistem ve doğu tahlili

Batı dünyası ile münasebetleri inanç çerçevesinde belirleyen Bediüzzaman, Doğu blokuna hükmeden komünizmi de aynı açıdan ele almıştır. Çünkü bu görüş, Bediüzzaman'ın ikinci Avrupa dediği rasyonalist ve materyalist felsefe telâkkisinin uzantısı ve ürünüdür. Marksizmin uygulama şekli olarak ortaya çıkan komünizmi, Bediüzzaman inanç yönüyle olduğu kadar, ahlâk, ekonomi ve sosyal bünye üzerindeki tesirleri ile de tahlil etmiştir. Temelde tevhid inancına aykırılık esasına dayanan bu dünya görüşünün, propaganda ile yayılma çabalarına karşı, milletlerarası dayanışma ve güç birliği ile tedbir alınması gereğine dikkat çekmektedir. Hattâ bu konuda misyonerlerle, Hıristiyan ruhanilerinin Müslümanlarla birlikte hareket etmesi ihtiyaç olarak görülmüştür. Bu konudaki işbirliği zarureti şu gerekçeyle izah ediyor:

"Herhalde şimal ceyeranı, İslâm ve İsevî dininin hücumuna karşı kendini müdafaa etmek fikriyle İslâm ve misyonerlerin ittifaklarını bozmaya çalışacak. Tabaka-ı avama müsaadekâr ve vücub-u zekât ve hurmet-i riba ile burjuvaları avamın yardımına davet etmesi ve zulümden çekmesi cihetinde Müslümanları aldatıp onlara imtiyaz verip, bir kısmını kendi tarafına çekebilir."¹⁶

Bu görüşler, komünizmin bütün dünyaya yoğun bir yayılma çabası içinde olduğu 1950'lili yıllarda dile getirildiği gözönüne alınarak değerlendirilmelidir. Gerçekten komünizmin tehdit ve yayılma çabasının en büyük dayanağı, fakir kitlelerin ekonomik menfaatlerini savunur görünmesi olmuştur. Gerçi bu sistem sonunda kendi insanlarını aç, fakir ve hattâ ekmek kuyruklarında bekler duruma düşürmüş-

tür, ama o yıllarda sefalet istismarı ile sınıf çatışması tahriklerinin bir ölçüde prim yaptığı inkâr edilemez. Komünizmin bu propagandasının İslâm dünyasında bazılarında cazip geldiği görülmüştür. Bu yüzden Doğu bloku ile siyasi, ekonomik ve kültürel işbirliği içine giren idarelere rastlanmıştır.

Bediüzzaman, marksist sistemin insanı madden ve mânen mesut edemeyeceğini, bu sebeple propagandasına ve istismarına itibar edilmemesi gerektiğini zamanında ısrarla dile getirmiştir. İslâmiyetin de fakirleri koruduğunu ileri sürerek kendisine müttefik ve taraftar toplamaya çalışan komünizmin propagandalarına aldanılmamasını eserlerinde etraflıca işlemiştir. Onun bu yöndeki dikkat çekme çabaları müsbet tesirlerini yapmış, Müslüman kitleler komünizme hiçbir şekilde sıcak bakmamışlardır.

Bediüzzaman Rusya kaynaklı komünist yayılma çabalarının özellikle Türkiye için ayrı önemi bulunduğu inancındadır. Zira ona göre, Rusya, Türkiye'ye ve İslâm dünyasına karşı bin yıllık bir husumetin sahibidir. Komünizm, bu husumeti körükleyip saldırganlık haline getiren yeni bir vesile olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'den toprak talebine varan gelişmeler, aslında geçmişin yayılmacı politikalarının yeniden diriltilmesi idi. Komünizm, yeni ideolojik sloganlarla hem bu yayılmanın, hem de toplumları mânen tahrip etmenin silâhı olarak ortaya çıktı. Komünizmin değişik zamanlarda Avrupa'da, Asya'da ve Orta Doğuda gerçekleştirdiği işgal ve darbelerle nisbi bir başarı sağladığı söylenebilir. İşte bu gerçeğe işaret eden Bediüzzaman, komünizmin bütün çabalarına rağmen Türkiye'de nihâi başarı gösteremeyişini İslâm inanç ve düşüncesinin topluma kazandırdığı mânevî dirençte aramıştır. Bunu şöyle ifade ediyor.:

"Rus'un Amerika ve İngilize karşı tecavüzünden ziyade bin senelik adavetinden dolayı en evvel bize tecavüz etmesi, adavetinin mutezası iken, o tecavüzü durduran, şüphesiz hakaik-i Kur'âniye ve imaniyeyi bilfiil elde edip dinsizliğin önüne kuvvetli bir Sedd-i Zülkarneyn gibi sedd-i Kur'ânî yapılması lâzım ve elzemdir. Çünkü, dinsizlik Rus'u, şimdiye kadar yarı Çin'i ve yarı Avrupa'yı istila ettiği halde bize karşı tecavüz ettirmeyip tevkif ettiren hakaik-i imâniye ve Kur'âniyedir."¹⁷

Bu ifadeler, din duygusunun komünizmin mânevî tahribatlarına

karşı nasıl bir mânevî direnç vazifesi gördüğünü açık olarak nazarlara veriyor. Bu sisteme karşı sadece maddî ve adlî yollardan alınacak tedbirlerin yeterli olamayacağına işaret ediyor. Komünizmden kaynaklanan ahlâk ve mâneviyat tahribinin eğitim yoluyla alınacak köklü tedbirlerle durdurulabileceği görüşünü devrin yetkililerine her vesile ile ulaştırmaya çalışıyordu.

Bediüzzaman, komünizmi sadece siyasi ve ekonomik boyutlu bir ideoloji olarak görmedi. Bu akımı tarif ederken, "Şimalden gelen küfr-ü mutlak cereyanı"¹⁸ ifadesini kullanmaktadır. Burada marksist düşünce sistemi temelde mânevî değerleri inkâr eden bir bütünlük içinde ele alınmıştır. Komünizmin maddî ve ekonomik vasıflı bir mesele olmadığını, hayatı her yönü ile mâneviyattan uzak tutan bir inkâr hareketi olduğunu söylemiştir. Bunun için Hıristiyan dünyasını bu akıma karşı verilecek mücadelede Allah inancındaki müştereklik sebebiyle tabii bir müttefik olarak görmüştür. Bu akıma karşı verilecek mücadelede ortak hareket edilmesi görüşünü savunmuştur.

Onun, insanlığın uzun süre dinsiz kalamayacağı görüşü, komünist sistem mensupları hakkında da geçerlidir. Komünist sistemi uygulamaya çabası içindeki Rusya'nın dinden uzak kalamayacağına 1950'lerde işaret ediyordu:

"İki dehşetli harb-i umuminin neticesinde beşerde hasıl olan intibah-ı kavî ve beşerin tam uyanması cihetiyle kat'iyen dinsiz bir millet yaşamaz. Rus da dinsiz kalmaz. Geri dö-nüp Hıristiyan da olamaz. Olsa olsa küfr-ü mutlaka kıran ve hak ve hakikate dayanan ve hüccet ve delile istinat ve aklı, kalbi ikna eden Kur'ân ile musâlâha veya tabi olabilir."¹⁹

Rus komünizminin milliyetler mozayişini 1990'ların dünyasında dağılmaya zorlayan âmillerin başında din duygusunun geldiği inkâr edilemez. Sosyal hayatın bütün yönleriyle gerilediği ekonominin güçsüz, siyasetin tesirsiz kaldığı Sovyetler Birliği, komünist sistemi terk ederek yeni bir kimlik bulma ihtiyacı ve zarureti duymuştur. Rusya, ilk merhalede, Bediüzzaman'ın dediği gibi başta Kur'ân olmak üzere dinlerle barışmaya ve onları kabule mecbur olmuştur. Komünizme sadece dinî hayat noktasından yaklaşmakla kalmayan Bediüzzaman, bu sistemin öngördüğü sosyal ve ekonomik vasatı da tahlil etmektedir. Bediüzzaman bu sistemin insan ve toplum gerçeğini gözardı ettiği görüşündedir. Onun için baskıcı metodu kullanmaya

mecbur kalmıştır. Sistemin nasıl bir vasatta tutunabileceği konusuna temas etmekte ve şöyle demektedir:

"Sosyalizm, bir kısım mukaddesatı tahrip ettiğinden, aşıladığı fikir bilahare bolşevikliğe inkılâp etti ve bolşeviklik dahi çok mukaddesat-ı ahlâkiye ve kalbiye ve insaniyeyi bozdugundan, elbetteki ettikleri tohumlar hiçbir kayıt ve hürmet tanımayan anarşistlik mahsulünü verecek. Çünkü kalb-i insanîden hürmet, merhamet çıksa, akıl, zekâvet o insanları gayet dehşetli ve gaddar canavarlar hükmüne geçirir. Daha siyasetle idare edilmez. Ve anarşistlik fikrinin tam yeri ise, hem mazlum kalabalıklı, hem medeniyette ve hakimiyette geri kalan, çapulcu kabileler olacak."¹⁹

Hiçbir mânevî değer hükmü tanımayan komünizmin anarşiyi netice vereceğini söyleyen Bediüzzaman, böyle insanları yetiştiren bir sistemin, hak, hürmet, merhamet kavramlarına saygılı medeni bir toplumda yer bulamayacağını, ancak, medeniyette geri ve hukuka bağlı devlet anlayışından mahrum ilkel kabilelerde tutunabileceğini nazara vermektedir.

Komünizmi bu mahiyeti sebebiyle bütün insanlık için fitrata aykırı görmüş ve tadbik kabiliyeti bulunmadığını işlemiştir. Zaman içinde günümüze kadar gelişen hâdiseler, marksist temele dayalı komünizmin insanî ve medenî hayatı arzu eden toplumlarda tutunamayacağını göstermiştir. Bediüzzaman'ın bu fikirleri dile getirişinden elli yıl sonra, komünizm terk edilmek zorunda kalınmıştır. Arkasında büyük zulümler bırakarak, milyonlarca insanın yaşama hakkını alarak silâh korkusu üzerine kurduğu, dünyayı kendi eliyle yıkarak tarihe karışmış bulunuyor. Bir daha ortaya çıkması, medeni bir toplumda değil, belki Bediüzzaman'ın dediği gibi medeniyette geri ilkel kabile toplumlarında mümkündür.

III. İslâm ülkeleri arası münasebetler

Diğer semavî dinlerle inançtaki beraberliği milletlerarası dayanışma ve diyalogun en önemli sebebi kabul eden Bediüzzaman, aynı inanca mensup İslâm milletlerinin kendi aralarındaki münasebetleri ve bunlara yön vermesi gereken prensipleri ele almaktadır.

Bediüzzaman, İslâm dünyasını son asırlarda geri ve fakir bırakan sebeplerin neler olduğunu ve bunların nasıl aşılabileceğini 20. asrın ilk yıllarından itibaren eserlerinde etraflıca ele almıştır. Kendi tabiri ile Müslümanları, "Kurûn-u vusta" şartlarında tutan sebepleri saymakta ve çıkış yollarını da göstermektedir.

1. Münasebetlere yön veren prensipler

İslâm dünyasını maddi ve mânevî yönden harekete geçirecek, gelişip kalkınmasına yol açacak unsurları, "İslâm dünyasını maddi ve mânevî dinamikleri" şeklinde ifade etmenin uygun olacağı inancındayız. İslâm dünyasının gelişmesini, refahını, maddeten ve mânen inkişafını temin edecek prensipleri isimlendirmek gerekirse, şu başlıklar çıkarılabilir: Dinin nokta-i istinat olarak herşeyin üstünde tutulması, Müslümanların birlik ve dayanışmasının temel taşı olarak ittihad-ı İslâm şuuruna bağlılık, hürriyet ve bağımsızlık görüşüne mensubiyet, maddi kalkınmanın şartı olarak fen ve sanayie yöneliş, insan unsurunu gerçekçi ve fitrata uygun olarak eğitecek bir eğitim anlayışı, istişare metodunu işler hale getirmek, ümitsizliği atıp, hadiselere ümit ve moral ile yaklaşmak, meselesine sahip ve şuurlu bir kamuoyu teşekkül ettirmek.

Belirlediğimiz bu prensipleri başlıklar altında toplayıp Bediüzzaman'ın görüşlerinden istifade ile açmak gerekirse aşağıdaki değerlendirmenin mümkün ve gerekli olduğunu düşünüyoruz.

2. Dinin nokta-i istinad olma vasfı

Aynı inanca ve dine mensup olma duygusunun her sahada olduğu gibi İslâm ülkeleri arasındaki münasebetlerde de hayati derecede önemi vardır. Bediüzzaman, aynı dine mensup olma duygusunun hiçbir şeyle kıyaslanamayacak kadar güçlü bir dayanak olduğu inancındadır. O, aynı dine mensubiyet duygusunun sağladığı dayanışma ve moral gücün, Müslüman milletler arasında en büyük yapıcı âmillerden birisi olduğu inancındadır. Batı dünyasının bu duygudan asırlar boyunca ileri ölçüde faydalandığını belirtmektedir.

Avrupanın nasıl zenginleşip kalkındığı sorusuna cevap veren Bediüzzaman, bunu iki önemli sebebe bağlıyor. Bunlardan birisi, Avrupada yaşayan nüfusa tabii ve coğrafi yapının yetmemesidir. Bu sebeple Batı insanı ihtiyaçlarını karşılamak için daha fazla çalışmak ve sanayiini kurmak zorunda kalmıştır. Avrupanın kalkınmasını temin eden ikinci sebep ise, aynı inanca mensup olmanın sağladığı yardımlaşma ve dayanışma duygusudur. Bu duygudan istifade ederek dünyanın her tarafına ulaşıp maddi imkânlar elde etmiştir. Bediüzzaman, Müslümanlar bakımından da dinin nokta-i istinat olma özelliğinden faydalanması gerektiğini söylemektedir.

“Ey ehl-i İslâm, işte küre-i zemin gibi ağır ve âlem-i İslâmiyete çökmüş olan mesâip ve devâhiye karşı nokta-i istinatınız, muhabbet ile ittihadı, marifet ile imtizac-ı efkârı, uhuvvet ile teâvünü emreden nokta-i İslâmiyettir.”²⁰

İslâm dininin, İslâm dünyası için en büyük dayanak olduğunu söyleyen Bediüzzaman, İslâm dünyasında başka bir düşünce veya inanç sisteminin rehber ve dayanak olamayacağını her zeminde ifade etmiştir. Ona göre, Şark insanının fitratı, yapısı sadece dinî düşünceye açık ve yatkındır. Bu konuya ilişkin görüşünü 1909’da yazdığı bir makalede şöyle dile getiriyordu:

“Bu memleket insanların makina-i tekemmülâtının buharı diyanettir. Ve bu Asya ve Afrika tarlasının ve Rumeli bostanının çiçekleri ziya-yı İslâmiyet ile neşv ü nemâ bulacaktır.”²¹

Aynı konudaki görüşlerini, 1922’de Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kuruluş arefesinde, her İslâm toplumu için geçerli olacak genel prensip halinde şöyle ortaya koyuyordu:

“Enbiyanın ekseri Şarkta ve hükemânın ağlebi Garpta gelmesi, kader-i ezelinin bir remzidir ki, Şarkı ayağa kaldıracak din ve kalptir, akıl ve felsefe değil. Şarkı intibaha getirdiniz, fitratına muvafık bir cereyan veriniz. Yoksa sa’yiniz heba olur gider veya muvakkat, sathi kalır.”²²

Doğu, toplumların yapısına uygun dayanak gücün İslâm inanç ve prensipleri olduğunu dile getiren bu ifadeler, aynı zamanda sosyolojik bir gerçeği de ifade ediyordu. Buna göre, din, Müslüman toplumlar arası her türlü münasebette dayanak noktası olmalıdır. Doğu

toplumlarında arzulanan sonuçları almanın şartı, din duygusuna gereken önemin verilmesine bağlıdır.

3. İttihad-ı İslam

Bediüzzaman, İttihad-ı İslâm görüşünün hayata geçirilmesinin Müslümanlar için ihmal edilmeyecek bir vecibe olduğu inancındadır. Müslümanlar arası birlik ve dayanışmanın nasıl gerçekleştirilebileceği konusunda onu dikkat çekici tekliflerin sahibi olarak görüyoruz. Müslümanlar arası birlik ve dayanışmanın sağlanması gerektiğini ve önemini şöyle dile getiriyor:

"Bu zamanın en büyük farz vazifesi ittihad-ı İslâm'dır. İttihadın hedef ve maksadı o kadar uzun ve münşaip ve muhit ve merakiz ve meabid-i İslâmiyeyi birbirine rabtettiren bir silsile-i Nuraniyeyi ihtizaza getirmekle onunla merbut olanları ikaz ve tarik-i terakkiye bir hahiş ve emr-i vicdanî ile sevk etmektedir."

"Bu ittihadın meşrebi muhabbettir. Husumeti ise, cehalet, zaruret ve nifakadır. Gayr-ı müslimler emin olsunlar ki, bu ittihadımız, bu üç sifata hücumdur. Gayr-ı müslime karşı hareketimiz iknadır. Zira onları medeni biliriz. Ve İslâmiyeti mahbup ve ulvî göstermektedir."²³

İttihad-ı İslâm kavramının kapsamı ve ona verdiği önem bu ifadelerde açıkça görülüyor. "Bu zamanın en büyük farz vazifesi" dediği bu birliğin, İslâmın güzelliklerinin Müslümanlar arasında yayılma ve yaşanmasına vesile olmasını dilemektedir. Böyle bir birliğin maddi ve mânevî kalkınma yolunda önemli ve yapıcı bir rol oynayacağı görüşündedir.

Müslümanların birliğinin kalıcı ve sağlıklı olması için öncelikle muhabbet duygusunun mevcudiyetini aramaktadır. Düşmanlık, sadece cehalete, fakirliğe ve ihtilafa karşı beslenmelidir. Bu yoldan gidilmesi halinde gayr-i müslimler de Müslümanlıktan ve Müslümanlardan yersiz bir korku duymayacaklardır. İslâmiyetin güzelliklerinin ve ulvî yönlerinin nazara verilmesi halinde gayr-i müslimlerle müsabet bir diyalog kurulabilecektir. Hattâ İslâma kazandırılmaları bile mümkün olabilecektir.

Bediüzzaman, İslâmın bu konudaki gerçek görüşünü bilmeyen ve bu yüzden taassup sergileyen Batı Hıristiyan dünyasındaki inadin kırılmaya mecbur olduğunu, marifet ve medeniyetin mehasini ile taassubun dağılmaya başladığını söylemektedir. Yani medeni duygular inkişaf ettikçe, gerçekleri görme imkânı artmakta ve hoşgörü kendisini göstermektedir. Bu anlayışın henüz yeterli bir mesafe aldığı söylenemez. Fakat köleci ve sömürgeci politikalardan bugünlere gelinmiş olması oldukça müsbet gelişme olarak kabul edilmelidir.

Bir diğer önemli husus, İslâmiyeti mahub ve ulvî gösterme ihtiyacıdır. Bilhassa Batı kamuoyunda günümüzde İslâmiyet bahsi geçtiği zaman asılsız yere menfi duyguların kolayca uyanabildiği düşünülürse, Bediüzzaman'ın İslâmiyeti sevimli gösterme ve sevdirmeye konusundaki fikirlerinin önemi kendiliğinden ortaya çıkacaktır. İnsanlık için ahlâk, barış ve refah gibi değerlere katkıda bulunabilecek bir dinin korkulacak tarafı yoktur. Bu inançtaki Müslümanların birlik ve beraberliğinden kimseye bir zarar gelmeyecektir. Bediüzzaman bunu her vesile ile anlatmaya çalışmıştır. Konu ile ilgili şu ifadeler oldukça dikkat çekicidir:

“İngiliz, Fransız, Amerika siyasetleri ve menfaatleri buna muarız olmakla mani olurdular. Şimdi menfaatleri ve siyasetleri buna muarız değil, belki muhtaçtırlar. Çünkü komünistlik, masonluk, zındıklık, dinsizlik doğrudan doğruya anarşistliği intaç ediyor. Ve bu dehşetli tahrip edicilere karşı ancak ve ancak hakikat-ı Kur’âniye etrafında ittihad-ı İslâm dayanabilir.”²⁴

İslâm ülkelerinin parçalı halde güçsüz düşürülmesi sonucu Rus komünizminin Orta Doğudaki barış ve istikrarı uzun yıllar bozması gözönüne alınırsa, yukarıdaki görüşlerin isabeti daha iyi anlaşılır. Orta Doğuya inmesine imkân verilmeyen komünizmin başka yerlere yayılması kolay olmayabilirdi. İslâm dünyasına girememesi halinde bu sistemin başka yerlerdeki varlığı fazla bir önem arzetmezdi. İslâm ülkelerinin dağınkılığından istifade ile bu zeminlerde hem de başka bölgelerde yayılma ve tutunma ortamı aramış, bir ölçüde başarılı olmuştur. İslâm birliği buna meydan vermemek için gerekli idi.

Bediüzzaman ittihad-ı İslâmın çağımız şartları içinde nasıl gerçekleştirilebileceği konusunda tatbiki mümkün görüşlerin sahibidir. Bu ittifakın öncelikle, her bir Müslüman tarafından İslâmın hakkıyla

bilinip yaşanması halinde tesis edilebileceği inancındadır.

Ona göre, Müslümanların birlik ve bütünlüğünü sağlamanın diğer yapıcı şartlarından birisi, meselelerini bilen, aynı prensip ve gayeleri düşünen bir kamuoyunun teşekkülüdür. Bunun bilgi ile sağlanacağına işaretlerle, "İttihad cehil ile olmaz. İttihad imtizac-ı efkârdır. imtizac-ı efkâr, marifetin şua-ı elektriki ile olur"²⁵ demektedir.

Görüldüğü gibi birlik için öncelikle kültürel birlik ve bütünlüşmeyi gerekli görmektedir. Fikir birliğini sağlayacak olan da kurumlaşmış eğitimidir. Bu yüzden eğitimi, İslâm dünyasındaki bütünlüşmesinin en önemli vasıtası olarak görmüştür. "İran, Arabistan, Mısır, Afganistan, Türkistan ve Anadolunun merkezinde bir kalp hükmünde"²⁶ beynelmilel vasıfı bir üniversitenin kurulmasını İslâm ülkeleri arası dayanışmanın temel şartlarından birisi olarak kabul etmiş ve hayatı boyunca bunun gerçekleşmesine çalışmıştır.

Böyle bir üniversitede bütün İslâm dünyasından gelecek öğrenci ve öğretim üyeleri yer alacaktır. Böyle bir eğitim kurumu, hem Batı tekniğinin alınmasında önemli bir vasıta olacak, hem de ırkçılığın zararlarına karşı koruyucu bir vazife görecektir. Şu ifadelerde bu husus açıkça görülmektedir:

"Bir dar-ül fûnun, bir İslâm üniversitesi Asyada lazımdır. Ta ki, İslâm kavimlerini, meselâ Arabistan, Hindistan, İran, Kafkas, Türkistan, Kürdistan'daki milletleri menfi ırkçılık ifsat etmesin. Hakiki müsbet ve kudsi ve umumi millet-i hakikiye olan İslâmiyet milliyeti ile "Bütün müminler kardeştir" (diyen) Kur'ân'ın bir kanun-u esasisinin tam inkişafına mazhar olsun. Ve felsefe fûnunu ile ulûm-u diniye birbiriyle barışsın ve Avrupa medeniyeti, İslâmiyet hakaikiyle tam musalâha etsin."²⁷

Çağın gereklerini bünyesinde taşıyan böyle bir eğitim anlayışı ile Müslümanların şuurlu birliğini tesise çalışan Bediüzzaman, arzuladığı ittihadın muhabbetle tesis edileceği inancındadır. "İttihadın meşrebi muhabbettir. Husumet ise, cehalet ve zaruret ve nifakadır"²⁸ demektedir. İslâm milletleri böyle bir ittifakın gereği olarak birbirlerine mânen ve hattâ maddeten yardım etmekle sorumludurlar.²⁹

Müslüman ülkeler arasındaki birliğin önemini böyle nazara veren Bediüzzaman, dünya ve bölge barışını korumaya yönelik siyasi

dayanışma çabalarına dâimâ taraftar çıkmıştır. Ona göre dayanışmanın meydana getireceği bütünleşme duygusu, aynı zamanda ırkçılığın zararlarını da bertaraf edecektir. Bağdat Paktının 1955'lerde kuruluşunu bu anlayışla karşılamıştır. Bu konudaki görüşünü devrin Cumhurbaşkanı yazdığı mektup ile dile getirmekte, tebriklerinden sonra şöyle demektedir: "İrkçilik bütün bütün tehlike-i azimdir. Sizin bu defaki Irak ve Pakistan'la pek kıymetli ittifakımız inşaallah tehlikeli ırkçılığın zararlarını defedecek." ³⁰ Bu paktta Amerika'nın da katılımıyla, Batı Hıristiyan dünyasının barış içinde yaşama arzusuna katkıda bulunacağı temennisini dile getiriyordu.

Müslümanlar arası barış ve dayanışmanın korunması için her vesileyi değerlendirmeye çalışan Bediüzzaman, bunun için İslâmî şurun güçlü olması gereğini daima nazara vermiştir. Zira, onun nazârında İslâm dünyası bir camiin muazzam cemaati gibidir. Farklı milliyetleri birbirine bağlayan unsur İslâmiyettir. "Arap, Türk, Kürt, Arnavut, Çerkez ve Lazların en kuvvetli ve hakikatlı revabit ve milliyetleri İslâmiyetten başka birşey değildir" ³¹ demektedir. Osmanlı Devletinin bünyesinde gerçekleştirilip yaşanan bu millet gerçeği içeriden ve dışarıdan tertiplere maruz kalmaya başladığı 20. asrın ilk yıllarında Bediüzzaman bütünlüğü koruma inancıyla meseleye böyle yaklaşıyordu. Bu görüşlerini dile getirdiğinden bu yana aradan seksen sene geçti. Şimdi yukarıda bahsi geçen Müslüman unsurlar aralarında bütünleşme sağlamanın gereğine inanmış olarak bunu nasıl gerçekleştireceklerinin yollarını arama noktasına gelmişlerdir. İslâm dünyasını ve Asya'yı bir camiin cemaati gibi bütünlük içinde gören Bediüzzaman'ın yaklaşımı, bugün bütün engelleme çabalarına rağmen güncellik kazanmış olarak kabul bekliyor.

İslâm ülkeleri arasındaki ittifakın hangi yolla sağlanabileceği üzerinde duran Bediüzzaman, bunun için federatif bir şekli öngörmektedir. Bunun zaman içinde gerçekleşeceği inancındadır. Bu görüşünü 1910'lu yıllarda şöyle dile getiriyor:

"40-50 sene sonra hususan Arap tâifeleri cemahir-i müttefika-i Amerika gibi en ulvi bir vaziyete girmeye, esarete kalan hâkimiyet-i İslâmiyeyi eski zaman gibi kür-i arzın nısfında, belki ekserisinde tesisine muvaffak olmanızı Rahmet-i İlahiyeden kuvvetle bekliyoruz." ³²

İslâm dünyası gerçî henüz arzulanan federatif bir bütünleşme

noktasına gelmiş değildir. Fakat İslâm dünyasındaki maddi ve mânevî dayanışmanın 1910'lu veya 1940'lı yıllarla kıyaslanamayacak kadar ileri mesafe aldığı bir gerçektir. Özellikle İslâm aydınları arasında ve kamuoylarında, arzulanan bütünleşme ve dayanışmanın gelecek için ümit veren güçlü bir potansiyel haline geldiği kolaylıkla görülmektedir. İslâm Konferansı çerçevesindeki gelişmeler bunun elle tutulur göstergesidir. İslâm ülkeleri arasındaki ekonomik ve siyasi münasebetlerin bu gelişmeye hız kattığı inkâr edilemez. Doğu bloğunun baskıcı ve yayılcı tehdidinin büyük ölçüde ortadan kalkmasından sonra, artık İslâm dünyası 2000'li yıllara Bediüzzaman'ın hedef gösterdiği gibi yeni bir güç merkezi olarak girme şansını elde etmiş bulunuyor.

4. Ümit

Bediüzzaman, ümitsizliği bırakıp, geleceğe ümitle bakmaya yönelik bir tutumu, İslâm dünyasının en önemli ihtiyacı olarak görmüştür. En dehşetli hastalıkla eş tuttuğu ümitsizliğin milletlerarası münasebetlerde esareti netice verdiğini şu ifadelerinde dile getiriyor:

“Yeis, en dehşetli bir hastalıktır, âlem-i İslâmın kalbine girmiş. İşte o yeistir ki, bizi öldürmüş gibi, Garpta bir iki milyonluk küçük bir devlet, Şarkta 20 milyon Müslümanları kendine hizmetkâr ve vatanlarını müstemleke hükmüne getirmiş. Hem o yeistir ki, kuvve-i mâneviyeyi kırmış. Az bir kuvvetle imandan gelen kuvve-i mâneviye ile Şarktan Garba kadar istila ettiği halde, o kuvve-i mâneviye-i hârîka, meyuşiyetle kırıldığı için zalim ecnebiler dört yüz seneden beri üç yüz milyon Müslümanı kendilerine esir etmiş. Bu hastalık bize bu zulmü etmiş, bizi öldürüyor, biz de o katilimizden kisasımızı alıp onu öldüreceğiz. Lâ taknetû (Allah'tan ümidinizi kesmeyiniz) kılıncı ile o ye'sin başını parçalayacağız. Yeis, ümmetlerin, milletlerin seretan denilen en dehşetli hastalığıdır. Kemâlâta mâni ve ene inde zanni abdî bî (kulum beni nasıl bilirse, ona öyle muamele ederim) hadis-i kudsisindeki hakikata muhaliftir. Korkak ve aşağı ve acizlerin şe'nidir (vasfıdır), şehâmet-i İslâmiyenin şe'ni değildir.”³³

Batı medeniyetinin hatalarını, zaafalarını ve yanlışlıklarını ortaya koyan değerlendirmelerden sonra, bu yönü ile Batının örnek alınması gerektiği üzerinde duruyor. İnsanlığa teklif ettiği inanç ve düşünce esasları bakımından İslâm medeniyet telakkisinin insanları geleceğe ümitle bakmaya sevkeden bir özelliğe sahip olduğunu şöyle nazara veriyor:

“Ehl-i iman ve İslâm için böyle maddi ve mânevî terakkiyata vesile ve kuvvetli, sarsılmaz esbab varken ve demiryolu gibi istikbal saadetine yol açıldığı halde nasıl me'yus olup, ye'se düşünüyorsunuz ve âlem-i İslâmın kuvve-i mâneviyesini kırıyorsunuz. Ve yeis ve ümitsizlikle zannediyorsunuz ki, 'dünya herkese ve ecnebilere terakki dünyasıdır. Fakat yalnız biçare ehl-i İslâm için fedenni dünyası oldu' diye pek yanlış bir hataya düşünüyorsunuz.”³⁴

Ümitsizliğin hâsıl ettiği her yönden geri kalmışlığı kabullenen anlayışı bu şekilde tenkit eden Bediüzzaman, Müslümanların ümitsizliği bırakıp sorumluluklarının gereğini yapmaları halinde kalkınmanın ve refahın yollarını bulacaklarını söylemektedir.

5. Şûra

İslâm dünyasının meseleleri çözmeye esas alınması gereken önemli prensiplerden birisi de şûradır. Bediüzzaman başta Kur'ân emri olan şûrayı, İslâm dünyasındaki baskıcı eğilimlere son vermek, hürriyetten istifade ile en uygun çözümleri bulmak ve kalkınmayı temin konusunda vazgeçilmez bir müessese olarak görmüştür.

İstişarenin, hakkı arama duygusu ile delile dayanarak ve aklen tahkik suretiyle yapılması gerekir. Bu yapıldığında hiçbir meselede şüphe ve tereddüde yer kalmayacaktır. Şûranın Asr-ı Saadette böyle bir anlayışla yapıldığını, günümüz Müslümanlarının da aynı yolu takip etmeleri gerektiğini söylemektedir.³⁵

Şûranın İslâm dünyası için lüzumunu şu ifadelerle nazara veriyor:

“Müslümanların hayat-ı içtimaiyedeki saadetlerinin anahtarı meşveret-i şer'iyedir, (Onlar işlerini şûra ile görürler) âyet-i

kerimesi şûrayı esas olarak emrediyor. Asyanın en geri kalmasının bir sebebi o şûrayı yapmamasıdır."

"Asya kıtasının ve istikbalinin keşşafı ve miftahı şûradır. Yani nasıl fertler birbiriyle meşveret eder, taifeler dahi o şûrayı yapmaları lâzımdır ki, üç yüz, belki dört yüz, milyon İslâmın ayaklarına konulmuş çeşit çeşit istibdatların kayıtlarını açacak, dağıtacak meşveret-i şeriye ile şehamet ve şefkat-ı imaniyeden tevellüd eden hürriyet-i şeriyedir." ³⁶

Asyanın geri kalmışlığında şûraya riayet etmeyişinin önemli rolü bulunduğuna işaret eden Bediüzzaman, şûra ile büyük işlerin kolayca çözüme bağlanabileceği görüşündedir.

"Neden şûraya bu kadar ehemmiyet veriyorsun ve beşerin, hususan Asyanın, hususan İslâmiyetin hayatı ve terakkisi nasıl şûra ile olabilir?" şeklindeki soruya şu cevabı veriyor:

"Haklı şûra ihlâs ve tesanüd-ü hakiki ile üç adam yüz adam kadar millete fayda verebilir. Ve on adamın hakiki ihlâs ve tesanüt ve meşveretin sırrı ile bin adam kadar iş gördüklerini çok vukuat-ı tarihiye bize haber veriyor." ³⁷

Görüldüğü gibi sadece hakkı arama duygusu ile, ard niyetten uzak olarak samimiyetle yapılacak istişare, doğruyu bulmayı kolaylaştıracak ve çok müsbet sonuçlar verecektir. Bu özelliği sebebiyle İslâm ülkelerinin de kendi aralarındaki istişareye riayet eden bir anlayış içinde olmaları, hem inançlarının gereği olmakta, hem de maddi ve mânevî kalkınmanın gereği olmaktadır.

DİPNOTLAR:

1. Bediüzzaman Said Nursî. *Emirdağ Lâhikası*, II:71.
2. Bediüzzaman Said Nursî. *Tarihçe-i Hayat*, s. 73.
3. A.g.e., s. 116
4. Bediüzzaman Said Nursî. *Lem'alar*, s. 111.
5. Bediüzzaman Said Nursî. *Sünuhat*, s. 45.
6. Bediüzzaman Said Nursî. *Hutbe-i Şâmiye*, 133, *Emirdağ Lâhikası*, II:98.
7. *Hutbe-i Şâmiye*, s. 110-111. (Batı medeniyetine esas alan bu prensiplere karşı İslâmın medeniyet telâkkisinin dayandığı esasları şu şekilde belirlemektedir: (Hutbe-i Şâmiye, s. 111-112'den nakil)
8. Nursî. *Emirdağ Lâhikası*, 11:98.
9. Nursî. *Sünuhat*, s. 44-45.
10. A.g.e. s. 45.
11. A.g.e. s. 45.
12. A.g.e. s. 45.
13. Nursî. *Emirdağ Lahikası*, II:56.
14. Nursî. *Hutbe-i Şâmiye*, s. 103.
15. A.g.e. s. 28.
16. Nursî. *Emirdağ Lâhikası*, I:156.
17. A.g.e. I, II:71.
18. A.g.e., I, 204.
19. A.g.e. II:74.
20. Bediüzzaman Said Nursî. *Şuâlar*, s. 536.
21. Nursî. *Sünuhat*, s. 60.
22. Nursî. *Hutbe-i Şâmiye*, s. 76.
23. Bediüzzaman Said Nursî. *Mesnevî-i Nûriye*, s. 91.
24. Nursî. *Hutbe-i Şâmiye*, s. 80-81.
25. Nursî. *Emirdağ Lâhikası*, II:24.
26. Bediüzzaman Said Nursî. *Münâzarat*, s. 60-61.
27. Nursî. *Emirdağ Lâhikası*, II:156
28. A.g.e. II: 195-196.
29. Nursî. *Hutbe-i Şâmiye*, 81.
30. A.g.e.

31. Nursî. *Emirdağ Lâhikası*, II: 194-195.
32. Nursî. *Hutbe-i Şâmiye*, s. 83.
33. A.g.e.
34. A.g.e.
35. A.g.e.s. 31-32. Bediüzzaman Said Nursî. *Divan-ı Harb-i Örfî*, s. 41.
36. Bediüzzaman Said Nursî. *Muhâkemât*, s. 32.
37. Nursî. *Hutbe-i Şâmiye*, s. 52-53.
38. A.g.e.